

PRIJE TRIDESET GODINA

(Prve moje uspomene na Krležu)

Mada su Krleži već u vrijeme izlaženja "Plamena" (1919.) dolazili s različitim molbama studenti, pa čak i srednjoškolci, pisac *Hrvatske rapsodije* i *Michelangela* jedva da je bio svjestan koliki je utjecaj vršio na omladinu. Za nas sedmoškolce zagrebačke II. realne gimnazije bio je svaki broj "Plamena" događaj o kojemu se danima diskutiralo. U onoj iščekivanja punoj atmosferi poslije svršetka Prvoga svjetskog rata omladina je osjećala trulost mnogih starih vrijednosti i intenzivno je tražila nove. To je bilo vrijeme beskrajskih rasprava o reformi srednje škole, vrijeme "đučkih vijeća" kada su, u najvišim razredima, razrednicu imali u rukama i izostajanje iz škole ispričavali sami đaci. Naravno, to je stanje potrajalo samo vrlo kratko vrijeme, ali đučka sloboda u te dane bila je odista neobično velika. Vrhovno đučko vijeće, sastavljeno od delegata svih zagrebačkih srednjih škola, preuzelo je na sebe zadaću da organizira predavanja o reformi srednje škole i pozivalo pojedine pedagoge i javne radnike da iznesu svoje mišljenje o tom pitanju. Đaci se nisu oduševljavali tim predavanjima, činila su im se odvise konzervativna. Dobro mi je u pameti da se tada među omladinom pojavila misao da se pozove Miroslav Krleža da on održi predavanje. Nije mi poznato da li je kod Krleže bila kakva srednjoškolska delegacija, ali ako do toga nije došlo, onda se zacijelo upleo u to neki treći faktor kome to nije išlo u račun.

U našem je razredu, ako se ne varam, prvi lično upoznao Krležu Krsto Hegedušić, koji je već u ono vrijeme radio uljem pejzaže, a za vrijeme dosadnijih školskih sati ispunjavao sve čiste stranice školskih knjiga crtežima konjaničkih bitaka, dajući im naslove kao *Bitka na Bijeloj Hori* i slično. Hegedušić je obično prvi donosio u razred novi broj "Plamena", koji je izlazio svakih četrnaest dana, gotovo uvijek s nekoliko bijelih, zaplijenjenih stranica.

Oko takva broja redovito je bila gužva – svak je htio da mu što prije dođe u ruke. Kad su s takvim nestrpljenjem očekivali "Plamen" srednjoškolci – s kakvim tek interesom mora da su ga čitali studenti visokih škola.

Đučka omladina onih godina bila je napredno orijentirana, velika većina đaka bila je republikanski raspoložena, čemu su – nema sumnje – znatno pridonijeli Krležini članci u "Plamenu" i revolucionaran ton gotovo svih njegovih djela. Naročito snažno djelovanje imao je Krležin članak *Hrvatska književna laž*, koji je svojom radikalnom revizijom književnih vrijednosti osvojio omladinu.

Ja sam bio vjeran čitalac svega što je Krleža objavio, ali sam ga lično upoznao tek nekoliko godina kasnije. Znam da ga prije mene nije upoznao samo Krsto Hegedušić nego i Slavko Batušić koji je polazio istu realnu gimnaziju koju i ja, samo jedan razred niže.

Taj fini, plavokosi dečko vrlo je mnogo čitao, i dobro se sjećam da mi je upravo on posudio *Hrvatsku rapsodiju* (Čelapovo izdanje) kad sam ga jednom prilikom posjetio u Hercegovačkoj ulici gdje je stanovao s majkom. Konac *Rapsodije*, kad vlak u kojem je simbolizirana Hrvatska, mahnito juri rušiči sve hrvatske luksuriozne laži, da najzad poleti prema Suncu – znam da je na mene djelovao jače nego ista što sam dotada čitao u cijeloj hrvatskoj književnosti.

Krležina revolucionarnost, njegove nove, smione misli, njegov originalan, nevjerovatno živ i duhovit stil, pun duhovne elektricitete u kojoj poredbe sijevaju kao munje osvjetljujući jarkom svjetlošću predmet ili odnos koji treba da objasne, djelovali su na omladinu gotovo opojno. Vrlo je malo bilo mladih ljudi koji su u ono vrijeme počeli pisati, a nisu bili pod utjecajem Krležina načina izražavanja. Pridjev "krležijanski" nastao je već tada, u vrijeme "Plamena", i bio je posve obična riječ u razgovorima mladih intelektualaca.

Poznavao sam dobro sva Krležina djela – mnoga od njih čitao sam više puta – i znao napamet velik broj Krležinih stihova, kad mi se ukazala prilika da lično upoznam njihova autora. To se desilo god. 1923. Po videnju poznavao sam ga, razumije se, već duže vremena. Plečata pojava čovjeka crne brade i tamnih, pomalo tužnih očiju, sa širokim šeširom na glavi, tada uobičajenim u umjetničkom svijetu, već je odavno

privlačila poglede svih mladića koji su se vrzli oko literature. Bio sam ga već upoznao i kao govornika: povodom jedne izložbe u Umjetničkom paviljonu održao je predavanje o modernom slikarstvu, pokazavši tom prilikom da jednako dobro govori kao što vlada perom. Svoje protivnike u diskusiji, do koje je poslije predavanja došlo, ušutkao je u najkraće vrijeme, izražavajući se tako slikovito i originalno da je jednim mahom predobio za sebe sav auditorij. Njegov čuveni govor o gladi u Rusiji na žalost nisam čuo. Ali sam doživio Krležu u jednoj drugoj prilici koja mi se duboko usjekla u sjećanje: vidio sam ga kako se igra s mladim psom. Bilo je to pred zgradom Sveučilišta, na trotoaru iza samu ogradu. Još mi je i sada u ušima topao ton njegova mekanog glasa kojim je mladog životinji tepao. A kako ju je tek znaočak škakljao i vukao za uho! Pri tome se držao tako neženirano kao da nije na ulici nego u svojoj sobi ili u dvorištu. Bio je u svojoj crnoj, među studentima slavnoj pelerini, koju sam nekoliko godina kasnije imao čast i ja nositi kad me je jedne večeri kod njega zatekao pljusak.

Taj prizor s mladim psom više mi je o njemu rekao nego stotinu anegdota.

Lično sam Krležu upoznao, kako rekoah, god. 1923., i to početkom ljeta u tadašnjoj kavani Corso. Susret je bio kratak – slučajno sjedenje za istim stolom za kojim je sjedio i jedan moj znanac s kojim je Krleža bio u društvu. Govorilo se malo, i o običnim stvarima.

Zanimljiviji je bio drugi susret, istog ljeta, u istoj kavani. Za stolom su osim Krleže bili slikar Ljubo Babić i Josip Kosor, koji je tada živio u Zagrebu i kojega sam tom prilikom upoznao. Sjedili smo poslije večere, uz vino koje je polako dizalo raspoloženje. Krleža je bio vrlo duhovit, ali dosta malo rek. Rječitiji je bio Kosor koji je napamet recitirao Rimbaudovu pjesmu *Pijana lada*, u njemačkom prijevodu, i Matoševe kajkavske stihove o Smiljki. Recitirao sam i ja: jednu Nietzscheovu pjesmu i Matošev sonet *Djevojčici mjesto igračke*. Ostalo mi je u pameti da me je Krleža kod recitiranja Matoševe pjesme ispravio. Rekao sam: "Jablani pred kućom duhu tvom su meta." On se nasmiješio. "Ne jablani, nego kesteni."

Iste godine, pod jesen, objavio sam u "Savremeniku" četiri pjesme. A. B. Šimić, tadašnji urednik "Savremenika", reče mi da se Krleža u razgovoru dotakao tih pjesama i pohvalio ih.

Mjesec-dva kasnije stajao sam jednoga popodneva pred izlogom tadašnje knjižare Breyer u Ilici i prelazio pogledom preko novoizšlih knjiga, kad opazim da se u staklu izloga odrazila poznata bradata glava sa crnim širokim šeširom. Bio je Miroslav Krleža.

Pozdravismo se, a on mi reče:

– Htio bih s vama progovoriti nekoliko riječi. Imate li časak vremena?

Ja sam, dakako, imao vremena. Pošli smo Ilicom prema Jelačićevu trgu, ali smo zaokrenuli u Gundulićevu ulicu i uputili se prema Krležinu stanu kamo me je pozvao. Stanovao je zajedno sa suprugom Belom u tadašnjoj Kukovićevoj ulici (danas Ulica braće Kavurića), u dvosobnom stanu u dvorištu. Stan je bio ugodan, kuća je imala prostran, dobro uređen vrt u kojemu je za lijepa vremena Krleža znao čitati i šahirati s prijateljima. Ovaj put Krleža nije bio malorek kao one večeri u kavani Corso kad su se onoliko recitirali stihovi. Naprotiv, govorio je mnogo i o mnogo čemu. A kako je govorio! S kojim poniranjem u temu, s kakvim bogatstvom slika! Njegova osvjetljenja stvāri bila su nova, a asocijacija misli nevjerojatno bogata i originalna. Opazio sam da naročitu snagu njegovu izrazu daju komparacije koje on upravo propisipa.

Tom prilikom Krleža me pozvao na suradnju u svom mjesečniku "Književna republika" što ga je upravo tada pokretao.

Za vrijeme izlaženja "Književne republike" posjećivao sam Krležu vrlo često, neko vrijeme gotovo svaki dan. Stanovao sam u Gajevoj ulici, nedaleko od njegova stana, a razgovori s tim dubokim i originalnim čovjekom privlačili su me neuporedivo više od slabih predavanja iz specijalne filozofije koju sam upisao na univerzi.

Tako sam upoznao neke njegove nove, čitaocima nepoznate strane. Njegov interes nije bio ograničen, kao što to često biva kod pisaca, samo na književnost i umjetnost, njega je zanimalo hiljadu drugih problema iz najrazličitijih podru-

čja. Začudio sam se kad sam vidio da se razumije u vjetrove i oblake kao mornar, da dobro poznaje biljke, da je odlično verziran u geografiji. Taj mnogostrani, životni čovjek s neobično bogatom maštom i temperamentom, izrazitom gestikulacijom bio je nešto posve protivno od knjiškoga čovjeka, od čovjeka citatâ. I kad mi je jednom rekao da njegovo ime nije prvi put štampano u novinama u vezi s literaturom, nego povodom jedne plivačke utakmice u kojoj se istakao, bilo mi je to posve u skladu s njegovom ličnošću. Dolazi mi na pamet da se u ono vrijeme u književničkim krugovima prepričavala jedna zgoda koja također govori o njegovoj fizičkoj vještini. U Hat-zovoj ulici poplašili se teški tirolski konji, upregnuti u teretna kola, i udarili u trk. Pred razbješnelim konjima prolaznici su se sklanjali lijevo i desno. U to su vrijeme u pravcu prema konjima išli Krleža, A. B. Šimić i Milan Begović. Šimić i Begović potrčâše da se uklone, a Krleža zaustavi poplašene konje.

U ophođenju s Krležom postade mi još jasnije da je neposrednost gledanja na stvari jedna od glavnih crta njegove složene ličnosti. Na obične stvari gleda kao da ih vidi prvi put – otuda svježina njegovih opažanja, a u toj osobini i jest tajna originalnosti.

Pored vrlo snažne fantazije i vanrednog dara opažanja naročito me kod Krleže zapanjila njegova velika meditativna sposobnost. Nitko kod nas nije napisao tako nadahnutih ređaka o vremenu i o prostoru – razasuti su u cijelom njegovom ogromnom opusu i zrače uvijek jednakom magijom. Ta osobina, koju je imao i Kranjčević, samo u manjoj mjeri, daje Krležinim stvarima onu rijetku dimenziju koja se zove dubina.

Često smo zajednički polazili u šetnju. Zagreb se tih godina snažno razvijao, nastajale su nove četvrti, pa i nova predgrađâ (Trešnjevka). U to su vrijeme građeni i neki veliki objekti, kao hotel Esplanade i tadašnji Okružni ured. Krležu su uvijek privlačile skele, vidjelo se da uživa u svakoj građevini koja nastaje, pa smo nerijetko promatrali zidare u radu. Kao rođeni Zagrepčanin, Krleža je vrlo dobro poznao svoj rodni grad, i znao je štošta o historiji mnogih kuća, naročito onih u Gornjem gradu, pa i za različite događaje iz života njihovih bivših i tadašnjih vlasnika. Šetati gradom u društvu

čovjeka iz kojega samo vrcaju duhovite primjedbe, u kome gotovo svaki pogled izaziva originalne i zanimljive asocijacije, svakako je bilo naročito uživanje.

Na jednoj takvoj šetnji Trnjanskom cestom, već u blizini Save, Krleža pokaza glavom na jedan tvornički dimnjak s lijeve strane ceste.

– Ded, pogodite na što nalič?

Dimnjak nije bio odviše visok, i jasno su se na njemu isticalle cigle od kojih je bio sagrađen, mjestimice zagarene ćadom. Promatrao sam ga pažljivo, ali nikako nisam mogao pronaći ništa sa čim bih ga uporedio.

– Ne znam – rekoh na kraju. – Recite mi bar iz koje je oblasti predmet s kojim ga uspoređujete.

– Iz kulinarske.

Ponovo sam se zamislio, ali s jednakim uspjehom.

Krleža se smiješio i na kraju reče:

– Klip pečena kukuruza!

Komparacija je bila nevjerovatno točna. Cigle su odgovarale kukuruznim zrnima, a ćadava mjesta garu na kukuruza.

Osjetio sam dah genijalnosti – bio sam zadivljen.

Od toga razgovora protekla su gotovo tri decenija. Mnogo puta sam otada prolazio onim krajem, ali uvijek kad ugledam taj dimnjak (koji zapravo i nije dimnjak nikakve tvornice nego vodopostaje Državnih željeznica), iskrsne mi u svijesti klip pečena kukuruza.

I svaki put, promatrajući taj dimnjak, ponovo uživam u točnosti i novosti te poređbe, kao da je izrečena tek toga trenutka, a ne prije toliko godina.

Dok ovo pišem, pada mi na um da će se možda netko začuditi što se u ovom kratkom napisu o najvećem hrvatskom piscu do danas, autoru ciklusa *Hrvatski bog Mars* i *Glembaževi*, zaustavljam na tom sitnom momentu, na toj slučajnoj poređbi koja je bez ikakva značenja u njegovu stvaralačkom zamahu. Ali mene to čuđenje nimalo ne zbunjuje: ja mu sa smiješkom odgovaram da se i u kapljici vode može vidjeti duga.